

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Een eenzaam staatsman. Dirk de Geer, 1870 - 1960

Kaaij, M. van der

Citation

Kaaij, M. van der. (2012, May 31). *Een eenzaam staatsman. Dirk de Geer, 1870 - 1960*. Uitgeverij Verloren, Hilversum. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/19034>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/19034>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/19034> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Kaaij, Meindert van der

Title: Een eenzaam staatsman : Dirk de Geer (1870-1960)

Date: 2012-05-31

12 Kabinet-De Geer I 1926-1929

De Geer presenteerde zijn regering als een ‘intermezzokabinet’. “Waarin de politieke strijd, althans van de regeringstafel, rust en de partijen gelegenheid verkrijgen volkomen zichzelf te zijn en van uit haar vereenzaamde positie zich opnieuw in een of andere richting te oriënteren.”¹ Met het voorvoegsel ‘intermezzo’ bedoelde hij dat zodra een kabinet zich zou aandienen dat kon bogen op een parlementaire meerderheid, het kabinet-De Geer direct plaats zou maken. Niet dat hij serieus verwachtte dat dit op korte termijn zou gebeuren, daarvoor waren de verhoudingen te ernstig verstoord.

Tijdens de formatie lichtte De Geer zijn kandidaat-ministers in over hoe hij de twee meest delicate zaken zou aanpakken: het gezantschap en het Belgisch Traktaat. Verder stond hij een zakelijke benadering voor van verschillende onderwerpen. Alle kandidaten konden zich in deze summiere toelichting vinden.

Dat betekende niet dat het kabinet-De Geer tijdens dit tussenkabinet op zijn handen zou gaan zitten. De Geer legde de Tweede Kamer een uitgebreide lijst voor met zaken waarover geen groot verschil van politiek inzicht bestond. Dat liep uiteen van de verbetering van het wegnnet en de bespoedigde uitvoering van de Zuiderzeewerken tot aan versoering van de weermacht. Daarnaast wilde De Geer grote zaken aanpakken, zoals de herziening van de financiële verhouding tussen rijk en gemeenten en de samenvoeging van de departementen Oorlog en Marine. De vraagstukken die politiek omstreden waren, zoals de zondagsrust en lijkverbranding – onderwerpen die de Kamer in rechts en links verdeelden – bleven rusten tot een volgend kabinet.

De noodsituatie bracht De Geer in de positie de Tweede Kamer zijn spelregels op te leggen die in zekere zin vorm gaven aan zijn ideale politieke wereld. Zo waarschuwde hij de Kamer dat zij geen van de bewindslieden mocht beschouwen als de vertegenwoordiger van zijn partij. Tegelijkertijd moedigde hij ieder Kamerlid aan om te stemmen naar eigen zakelijke overtuiging. Nooit hoefden zij ter wille van het kabinet een voor of tegen uit te spreken.

Deze spelregels waren noodzakelijk om de belangrijkste taak van de regering uit te voeren: oplossing van het probleem van het gezantschap in Rome. De Geer wilde dat voor elkaar krijgen door te doen alsof die stemming over het gezantschap er nooit was geweest. Die Kameruitspraak werd beheerst door politieke overwegingen – Marchant zag zijn kans schoon om het kabinet-Colijn ten val te brengen – en was dus niet zuiver. Hij wilde de Kamer nogmaals in de gelegenheid stellen over het gezantschap een uitspraak te doen. Wat de uitkomst ook zou zijn, geen minister zou hier zijn politieke lot aan verbinden.

De Geer kreeg hierop tijdens het debat over de regeringsverklaring scherpe kritiek van zijn eigen partij. Snoeck Henkemans verweet de minister-president dat hij handelde in strijd met de wil van De Savornin Lohman, die categorisch tegen het gezantschap was. Volgens de Geer speelde zijn persoonlijke mening hier geen rol. Hij verwees naar Lingbeek – van de Hervormd-Gereformeerde Staatspartij, de luis in de pels van de CHU – die erkende dat de onpartijdigheid van de regering juist een zeer moedige houding was.² Volgens de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* onderging Snoeck zijn ‘verdiende afstraffing’ door De Geer.³

Het ARP-Kamerlid Beumer was verbaasd over de lange lijst met onderwerpen die De Geer wilde aanvatten. Hij vroeg zich af wat voor kabinet het nu was. Het antwoord van De Geer was duidelijk: ‘dit is geen zakenkabinet dat eenvoudig gouverneren wil’.⁴ Het kabinet wilde met voorstellen komen die de ontwikkeling van het land vooruit moesten brengen, zolang die maar niet samenvielen met de oude partijtegenstelling. Hij noemde het een neutraal extraparlamenteair kabinet.

Colijnse politiek

Een gewaagd plan was de aangekondigde vereniging van de departementen van Oorlog en Marine en vervolgens de splitsing van de vloot in een Nederlands en een Indisch deel. Hoewel deze voorstellen niet nieuw waren – bij het vorige kabinet stonden deze hoog op het wensenlijstje – waren ze niet zonder risico. Op het terrein van defensie waren de laatste jaren de nodige bewindslieden gesneuveld. De samenvoeging van twee ministeries riep in het land en in de Tweede Kamer heftige emoties op.

Colijn moest in 1922 van zijn eigen fractie zijn stevig pleidooi voor bezuinigingen op defensie later, niet zonder gegniffel bij de oppositie, terugnemen. Dat er bij de weer-macht efficiënter gewerkt kon worden, daarvan bleef de oud-militair overtuigd. Het samenvoegen van de twee departementen zou een behoorlijke bezuiniging mogelijk maken. Toen Colijn in 1925 het roer in handen kreeg, dreef hij zijn zin, ondanks een tegenstribbelende fractie, door.

De Geer was het volkomen met Colijn eens dat de samenvoeging een verbetering zou zijn. Minister Van Roijen (van Oorlog en ad interim van Marine) was van oorsprong een officier die via technische functies in het leger doorleerde en uiteindelijk in Delft hoogleraar werd.⁵ Vanwege zijn achtergrond vroeg men Van Roijen vaak voor adviescommissies over militaire aangelegenheden en zo kwam hij in beeld als minister. Hij had liberale sympathieën, maar was partijloos en dat was een pre in een extraparlamenteair kabinet. Zijn start was ongelukkig. Van de ARP kreeg hij er in de Kamer van langs omdat hij de bouw van torpedojagers had stilgelegd. Vervolgens ontstonden problemen over de uitkeringen aan militairen die tijdens de wereldoorlog invalide waren geworden. Een motie daarover werd met ruime meerderheid aangenomen. Het ministerschap bleek hem zwaarder te vallen dan hij had ingeschat. Toen de ingewikkelde en beladen kwestie van de fusie van de departementen aan de orde kwam hield hij, na zes weken ministerschap, de eer aan zichzelf en keerde terug naar de wetenschap.

In zijn plaats kwam de katholieke Lambooy, die ook minister op de twee defensiedepartementen was geweest in het kabinet-Colijn. Aanvankelijk had De Geer hem meteen

Kabinet-De Geer I, 1926. Vlnr: Van der Vegte, Waszink, Kan, Donner, Van Karnebeek, De Geer, Koningsberger, Slotemaker de Bruïne en Lambooy. Nationaal Archief.

in zijn kabinet willen hebben, omdat hij een uitgesproken voorstander was van de fusie. Lambooy weigerde toen, want ook hij sprak schande over het optreden van De Geer. Dat een man van verdiensten, zoals Colijn, werd opgevolgd door De Geer die zich zo onbekwaam had getoond, noemde hij een 'ezelstrap'.⁶ Nauwelijks twee maanden later lag de kwestie totaal anders. Nolens had Lambooy 'aangemoedigd' om te aanvaarden.⁷ De katholieken, die in de gaten kregen dat De Geer stevig in het zadel zat, kozen voor de strategie om de invloed binnen het kabinet te vergroten en de aanvankelijke afstandelijke houding te laten varen. Bovendien kon Lambooy Nolens vertellen wat in het kabinet speelde.

Het besluit van Lambooy verbaasde de protestantse fracties in hoge mate. Van de koerswijziging van Nolens wisten zij niets. Heemskerk vroeg hierover een interpellatie aan, want de Colijn-aanhangers zagen hier een duidelijk patroon: de onbetrouwbare De Geer wilde zijn kabinet geleidelijk omzetten in een 'coalitiekabinet', alleen zonder Colijn. De vorming van zo'n kabinet via de achterdeur konden zij niet verdragen. ARP-senator Anema noemde dit een 'sluipwespenpolitiek'.⁸

De Geer wilde de aanhangers van Colijn bij de ARP en zijn eigen partij, de CHU, in de Tweede Kamer geruststellen. De terugkomst van Lambooy paste in de woorden van De Geer in de 'Colijnse politiek' die het kabinet voerde.⁹ Verschillende ARP'ers reageerden furieus op de brutaliteit van De Geer om die uitdrukking te gebruiken. Het gedwon-

gen vertrek van Colijn uit het hart van de politiek was bij de mannenbroeders nog een open zenuw. De Geer suste de opwinding door te zeggen dat hij dit niet in ‘coalitiezin’ bedoelde. “Niet in de zin van rechtse meerderheidspolitiek. Maar in de zin van goede, sobere, economische defensiepolitiek. Een politiek welke beduidt: bezuiniging door reorganisatie, opruiming van onnutte ballast, verwijdering van beschimmeld spinrag.” De Geer maakte vilein gebruik van het gegeven dat de ARP slechts met grote tegenzin Colijn volgde op defensiegebied. Zij konden moeilijk hardop verklaren dat zij afstand namen van het beleid van hun eigen politieke leider. De ARP-Kamerleden hielden na deze toelichting wijselijk hun mond.

Heemskerck richtte vervolgens zijn pijlen op De Geer. Die was ‘wel niet anti-militarist, maar toch in sommige gevallen wel meer bevreesd om militaristisch te wezen dan om anti-militarist te zijn’. Daar ging De Geer niet op in. Ook zijn eigen partij had de fusie tot het laatste moment bestreden. Het hielp allemaal niet veel. Met de steun van de linkerkant van de Kamer smolten de departementen, ruim twee jaar later, samen in een ministerie van defensie.

Colijn en De Geer

Het nieuws dat de formatie van zijn rivaal De Geer was geslaagd en dat hij ook minister van financiën zou worden, kwam bij Colijn aan als een rake klap. Aan Ruijs schreef hij over de ontwikkelingen: “Amice, ik zou me er volkomen bij kunnen neerleggen. *I’m a good loser* – indien er binnen in me niet een duiveltje werkte dat telkens zegt: de intrige geslaagd.”¹⁰ Aan een partijgenoot, de Katwijkse burgemeester De Waal Malefijt, schreef Colijn ook over dat duiveltje in zijn hart dat hij telkens het zwijgen moest opleggen. “¹¹Maar beter uit het bewind met een volmaakt schone lei dan er in met allerlei lelijks op geschreven.” Colijn verdacht De Geer ervan dat hij met behulp van anderen, een complot had gesmeed om hem eerst te laten struikelen over het gezantschap, om vervolgens zelf een regering te vormen en zijn plek als minister van financiën over te nemen, zonder dat hij daarvoor bewijs of aanwijzingen had. “Ik kan mij bij de ‘verlossing’ best neerleggen. Het minst aangename is dit: De Geer liep weg om de moeilijkheden. Nu die – althans de grootste – voorbij zijn en er wat ruimte komt om iets te doen springt hij de tussenperiode over en gaat straks strijken met de vrucht van mijn werk.”¹²

Nu viel dat met die ‘vrucht’ wel mee. Colijn had een licht verwrongen beeld van zijn prestaties als minister van financiën. Hoewel toenmalig topambtenaar Beyen een zwak had voor Colijn, moest hij later toegeven dat de ‘sterke man’ allesbehalve een geschoold econoom, of financier, of een ‘eigenlijke zakenman’ was.¹³ Dat onder het bewind van Colijn sprake was van begrotingsevenwicht was volgens Beyen te danken aan het herstel van de internationale economie. “Het is zonder kwestie onrecht te zeggen dat De Geer een debacle achterliet.”

Al eerder kwam de vraag aan de orde of de vijandschap van Colijn ten opzichte van De Geer stamde uit 1926 of dat die zich al eerder had doen gelden. De stelling van Puchinger, en daar is veel voor te zeggen, is dat die gespannen verhouding vanuit Colijn al langer bestond. Colijn ergerde zich al aan De Geer in 1922, toen hij plotseling een

formatieopdracht van Wilhelmina aannam. Maar ook nam hij het De Geer kwalijk dat hij ARP'er Simon de Vries in 1921 als minister van financiën opvolgde, terwijl hij zich voor die post in 1918 'ziek' had afgemeld. Colijn liet al vanaf dat moment hier en daar vallen dat hij De Geer een slecht minister van financiën vond.

Wat had Colijn tegen De Geer? Het zal niet hebben geholpen dat De Geer lid was van de CHU, een partij waarmee Colijn weinig op had. Een aversie die 'genetisch' was en terugging naar de splitsing in 1894. Daarbij kwam dat Colijn, als menig andere ARP'er, de christelijk-historischen te veranderlijk, onvoorspelbaar en onbetrouwbaar vond.

Maar de weerzin van Colijn voor zijn rivaal ging dieper. Er speelden bijvoorbeeld elementen mee van afgunst over de afkomst van De Geer. Volgens zijn biograaf Herman Langeveld had Colijn een levendige belangstelling voor zijn voorgeslacht.¹⁴ Hij liet tot twee keer toe door specialisten een stamboom opmaken. Vervolgens nam hij het niet al te nauw met de waarheid toen hij in een brief aan zijn partijleider Kuyper schreef: "Christus mea petra was de door de tijden heen bewaarde zinspreuk onzer familie, afkomstig van de in 1535 vermoorde Amsterdamse burgemeester Pieter Colijn." Nooit kon dat familieverband worden aangetoond, maar Colijn zou tot zijn dood 'Christus mea petra' als lijfspreuk voeren. Dit is een groot contrast met een De Geer die van adel was, in rechte lijn afstamde van de Nederlandse erfflater Louis de Geer, maar daar eigenlijk niets van wilde weten. Werd Colijn geprikkeld door het rijkeluiskind? Door zijn relatief eenvoudige afkomst had Colijn voor alles hard moeten werken. Zijn tegenstander Snoeck Hurgronje noemde hem een streber.¹⁵ "Een geestelijke acrobaat, wiens sprongen ik met meer ver- dan bewondering, en zonder achting, gadesla." Die tomeloze en openlijke ambitie van Colijn was bij De Geer ver te zoeken. Het gegeven dat hij veertien jaar in zijn eentje doorbracht in een redactielokaal, zegt wat dat betreft veel. Ook het opportunisme dat volgens Langeveld bij Colijn regelmatig zichtbaar was, was niet een eigenschap die bij De Geer hoorde. Flexibiliteit, sociale vaardigheid en spontaniteit waren bij hem geen sterk ontwikkelde karaktertrekken.

Colijn was niet te beroerd om zijn jongste broer P.A. Colijn tot twee keer toe aan een burgemeesterspost te helpen, eerst Boskoop en later in Alphen aan den Rijn.¹⁶ Hij slaagde er ook in om voor zijn zoon H.A. Colijn een betrekking bij de Indische overheid te regelen.¹⁷ Volgens Langeveld was dit voor die tijd niet bijzonder. Het vormde echter wel een contrast met de onkreukbare houding van De Geer op dat vlak. Die reageerde eens als door een wesp gestoken op een bedankbrief van A. van der Hoeven, die meende dat hij het aan De Geer te danken had dat hij voor de CHU op een verkiesbare plek in de Eerste Kamer stond.¹⁸ De Geer maakte hem in bitse bewoordingen duidelijk dat hij voor niemand als kruiwagen zou dienen. "Ik ben geen Franse député."

Colijn was uit geheel ander hout gesneden dan De Geer. Volgens Langeveld was een van de meest in oog springende karaktereigenschap van Colijn zijn enorme zelfvertrouwen, dat raakte aan zelfoverschatting. Bij De Geer leek het er op dat hij juist gebukt ging onder een gebrek aan ambitie, dat hij door anderen, bijvoorbeeld De Savornin Lohman, naar een plek geduwd moest worden. Colijn bezat een vaste geloofsovertuiging.¹⁹ Na wat twijfels tijdens zijn jonge volwassenheid volgde een spectaculaire bekering die samenviel met de keuze van een vrouw die net als hij gereformeerd was. Daarna twijfelde hij nooit meer aan het orthodoxe geloof. Dat is een wereld van verschil met De Geer, die zijn

hele leven zou blijven worstelen met vragen over het geloof. Zoals het geloof bij Colijn werkte als een bron van vertrouwen, zo werkte dat bij De Geer eerder destabiliserend. We zagen dat hij in zijn jeugd zelfs overwoog toe te treden tot het Leger des Heils. Ook later in zijn leven bleef hij zoeken, stelde hij zich vragen en vond hij zichzelf, vooral dat, tekortschieten. Een factor die in de relatie meespeelde was dat het Colijn steeds duidelijker werd dat De Geer, hoewel van een kleinere partij, een geduchte rivaal was voor het regeringspluche. Omgekeerd zag De Geer Colijn niet als een concurrent. We zullen zien dat De Geer Colijn vaak steunde.

Na het aantreden van het kabinet-De Geer bevond Colijn zich, in de woorden van Langeveld, 'in de woestijn'. De Geer stak hem toen de helpende hand toe. In september 1926 werd hij lid van de Eerste Kamer, maar dat alleen was niet passend bij de statuur van Colijn. De Volkenbond organiseerde in 1927 een economische wereldconferentie om een oplossing te zoeken voor de wereldwijde economische problemen. Het kabinet-De Geer besloot om Colijn te vragen als Nederlands afgevaardigde naar deze conferentie. Hoewel het een prachtige gelegenheid was zijn internationale contacten uit te breiden, accepteerde hij met tegenzin, omdat uitgerkend De Geer hem hiervoor vroeg.

Bioscoopwet

In het vorige hoofdstuk zagen we dat De Geer als minister van binnenlandse zaken de bioscoopwet door de Tweede Kamer loodste. Hoewel hij in het nieuwe kabinet minister van financiën was wilde hij toch het wetsontwerp in de Senaat verdedigen. Minister Kan vond dat kennelijk geen probleem.²⁰ Tijdens het debat zei De Geer dat het louter een kwestie van efficiency binnen het kabinet was.

Dat de bioscoopwet de Eerste Kamer bereikte, stuitte bij linkse partijen, die in de Tweede Kamer tot groot verdriet van De Geer tegen hadden gestemd, op bezwaren. Het druiste in tegen de belofte van het intermezzokabinet om de vraagstukken die niet ook de instemming van de linkse partijen hadden, te laten rusten. Maar De Geer vond het geen 'partijenmerkende' wet.²¹ Uit het advies van een staatscommissie, begin jaren twintig, bleek volgens hem dat ook linkse Kamerleden voorstander waren van overheidstoezicht op bioscoopfilms. Ook zei De Geer net als het jaar daarvoor dat deze bioscoopwet niet in strijd was met liberale beginselen.

De senatoren Van Embden (VDB), Rink (Vrijheidsbond) en Mendels (SDAP) meenden echter dat het onderwerp in de sfeer van de 'rechts-linkse tegenstelling' behoorde.²² Zij verzetten zich tevergeefs tegen de behandeling van het ontwerp en ook het aannemen van de wet konden zij niet voorkomen. De Geer zette stoïcijns door. Uitstel van de wet tot een volgend kabinet zou de kans op afstel aanzienlijk vergroten.

Hij duwde dit ontwerp er ook door omdat Jan Donner, net toegetreden tot dit kabinet als minister van justitie, bij de totstandkoming van de wet in 1925 een belangrijke rol had gespeeld. De Geer gunde hem het plezier dat deze wet de eindstreep haalde.

Het Belgisch Traktaat

Een paar maanden na het aantreden van kabinet-De Geer stemde de Tweede Kamer over de gelden voor het gezantschap bij het Vaticaan. Weer kreeg het amendement een meerderheid, maar dit keer ontstond er geen commotie. Iedereen haalde zijn schouders op en de katholieke ministers Waszink en Lambooy stapten niet op. Wat restte was een andere nalatenschap van vorige kabinetten, ook een buitenlands onderwerp: het Belgisch Traktaat. Daar kreeg het kabinet-De Geer veel meer de handen vol aan.

Dit onderwerp had zijn wortels in de Eerste Wereldoorlog.²³ Na afloop daarvan keken België, dat zwaar had geleden, en andere oorlogvoerenden kritisch naar het neutraal gebleven Nederland dat de oorlog zonder al te veel kleerscheuren was doorgelopen. De zuiderburen achtten de tijd rijp om oude verlangens door te zetten, zoals de annexatie van Zeeuws-Vlaanderen en Zuid-Limburg. In het voorjaar van 1919 moest Van Karnebeek in Parijs de zaak verdedigen bij de ministers van buitenlandse zaken van de geallieerden. Hij deed dat met goede argumenten met als gevolg dat de aanspraken van de Belgen op Nederlands grondgebied naar de achtergrond verdwenen. De prijs die Van Karnebeek daarvoor moest betalen was dat het scheidingsverdrag van België en Nederland uit 1839 op de helling ging.

In het voorjaar van 1920 lag er een ontwerptraktaat gereed voor ondertekening, toen België plotseling de soevereiniteit over het vaarwater De Wielingen, een toegang tot de Schelde, opeiste. Nederland was daartoe niet bereid en het verdrag ketste af. Pas in 1925 lag er nieuw traktaat. Dit hield in dat er een nieuw Schelderegime zou komen voor de doorvaart van oorlogsschepen en dat Nederland zou zorgen voor nieuwe kanalen om de verbinding tussen Antwerpen en de Rijn te verbeteren. Nederland verplichtte zich ook de snel dichtslibbende geul in de Schelde doorvaarbaar te houden.

Inmiddels was de vrede reeds zeven jaar geleden getekend en waren de machtsverhoudingen in Europa weer veranderd. Grote mogendheden, zoals Groot-Brittannië en de VS, hadden hun interesse in de kwestie verloren, waardoor het een zaak tussen louter België en Nederland werd. De politieke partijen vonden dat België een gematigder toon moest aanslaan. Bovendien ontstond een serieuze buitenparlementaire actie onder leiding van, onder anderen, een ingenieur van Rijkswaterstaat, Anton Mussert. Het nieuwe Schelderegime achtten velen een gevaar voor de belangen van Zeeland. Het kanaal naar Moerdijk vond men een aanslag op de levensader van Rotterdam. Het onderwerp rakelde nationalistische sentimenten op.

Met de kwestie van het Belgisch Traktaat zat De Geer tijdens de formatie lelijk in zijn maag. Van Karnebeek had het traktaat tijdens het tweede kabinet-Ruijs ondertekend en nu moest er iets mee gebeuren. Maar wat? Van Karnebeek was niet voor niets de enige constante factor in de formaties na de oorlog. Nooit ontbrak hij op de lijstjes van de formateurs, omdat hij zo goed in het delicate dossier zat. In het buitenland beschikte hij over een uitgebreid netwerk dat van nut was bij het traktaat.

Bij de regeringsverklaring zei De Geer dat nu het verdrag was ondertekend, het door de regering 'op de meest loyale wijze moest worden verdedigd.'²⁴ Hij vertelde er niet bij wat er zou gebeuren als het parlement het zou afkeuren, wat op dat moment een reële mogelijkheid was. Geheim bleef dat het kabinet – net als bij het gezantschap – van

het Belgische Traktaat geen vertrouwenskwestie zou maken. De Geer zag geen reden waarom hij van het verdrag dat een jaar daarvoor was getekend een halszaak zou moeten maken. Hij hield dit geheim omdat anders de kansen voor het traktaat aanzienlijk minder goed zouden zijn geweest.²⁵ De partijloze diplomaat Van Karnebeek stond er bij deze kwestie helemaal alleen voor.

De Geer was vermoedelijk – hij heeft het nooit hardop uitgesproken – geen voorstander van het traktaat. Later schreef hij dat het verzet tegen het verdrag ‘uit bevoegde kringen’ kwam en met ‘redelijke argumenten’ was gestaafd.²⁶ Een andere aanwijzing voor zijn houding komt uit de dagboeken van Ernst Heldring. Tijdens de formatie van Limburg had De Geer in een drie uur durend gesprek over het traktaat aangegeven dat hij zich niet aan het verdrag gebonden achtte.²⁷ Heldring was goed op de hoogte, want hij wist op 3 mei 1926 al te melden dat Van Karnebeek wel en het kabinet niet zou opstappen als het verdrag werd verworpen.

Van Karnebeek kon weinig anders doen. De minister wilde natuurlijk dat het kabinet zijn lot aan het verdrag zou verbinden.²⁸ Van Karnebeek kon weigeren, maar dan wist hij zeker dat het verdrag, waarvan hij vond dat het zijn levenswerk was, zou sneuvelen. De Geer wilde hem per se in zijn kabinet, omdat hij vond dat België het verdiende dat het verdrag met overtuiging zou worden verdedigd.

In oktober 1926 behaalde Van Karnebeek in de Tweede Kamer, met een ‘knappe verdediging’ en de steun van Nolens, met de hakken over de sloot een overwinning. Een half jaar later kwam het verdrag in de Senaat en in die tijd was het tij definitief ten nadele van het traktaat veranderd. Het Comité van Actie van Mussert en CHU’er F.C. Gerretson – samen met Vlaamse en Nederlandse aanhangers van de Groot-Nederlandse beweging – ontketende een publiciteitsoffensief met veel populistische/nationalistische elementen waartegen Van Karnebeek het moest afleggen.²⁹ Naast het argument dat het verdrag de economische belangen schaadde, kwam dat in tijden van oorlog België het recht had om over de Schelde oorlogsbotten te laten varen, waardoor de neutraliteit van Nederland in gevaar zou komen.

De scheidslijn van voor- en tegenstanders liep dwars door bijna alle partijen. Alleen bij de liberalen zou iedereen tegenstemmen. Bij de ARP was Colijn voor en Anema tegen.³⁰ Maar liefst 27 senatoren hadden zich gemeld om het woord te doen. Een voltallige Eerste Kamer verwierp het verdrag met 33 tegen 17 stemmen.

De Geer noemde de geschiedenis van het traktaat een ‘stukje tragiek’ in het negenjarig ministerschap van Van Karnebeek.³¹ Hij kreeg volgens De Geer – die zelf in de Eerste Kamer naast Van Karnebeek zat, maar niet aan het debat meedeed – onwaardige aanvallen te verduren en werd van ‘landverraad’ beschuldigd. Na de stemming in de Eerste Kamer stond op het Binnenhof zo’n ‘bewogen menigte’ dat de minister geraden werd om via een omweg de Kamer te verlaten, herinnerde De Geer zich. Van Karnebeek trok zijn conclusies en trad af.

Nooit maakte De Geer de indruk dat hij had overwogen Van Karnebeek steviger te steunen. Karikaturist Johan Braakensiek tekende na afloop van de kwestie een boerenkar met De Geer op de bok en het kabinet in de wagen. Van Karnebeek lag achter de kar met zijn achterwerk op de grond en De Geer schopte tegen het paard als teken om door te rijden. ‘Samen uit, niet samen thuis’, stond eronder.

De opvolger van Van Karnebeek had De Geer snel gevonden. Dat werd zijn partijgenoot Beelaerts van Blokland, chef diplomatieke dienst bij Buitenlandse Zaken.

Wetgeving kabinet-De Geer I

In naam was het een noodd kabinet, of, zoals De Geer het noemde, een intermezzokabinet. Maar na drieënhalf jaar was duidelijk dat die twee termen de lading niet dekten. De ministersploeg deed meer dan alleen de lopende zaken afhandelen.

We zagen hiervoor dat de departementen van oorlog en van marine in elkaar werden geschoven. Zonder enige twijfel was de totstandkoming van de financiële verhoudingswet de grootste prestatie van het kabinet-De Geer. Het maakte een einde aan een reeds tientallen jaren voortslepend probleem dat met het jaar ingewikkelder was geworden. Omdat De Geer in deze wetgeving zo'n grote hand had, wordt de totstandkoming van deze wet in een volgend hoofdstuk apart behandeld.

Succesvolle ministers van het kabinet waren Kan en Donner. Deze twee topambtenaren zorgden ervoor dat het geen kabinet van grijze muizen werd. Zij brachten belangrijke wetgeving op hun naam en slaagden erin bij het parlement het nodige gezag af te dwingen.

Kan wijzigde de Kieswet, waardoor het mogelijk werd om bij volmacht te stemmen. Hij herzag de provinciale wet ingrijpend waardoor bijvoorbeeld vrouwen tot griffier benoemd konden worden. Daarnaast maakte de wet het oprichten van provinciale bedrijven mogelijk. Bij het grote publiek kwam Kan vooral in beeld door zijn weinig orthodoxe wijze van optreden. Hierdoor kreeg hij in het land een grote populariteit. Kan maakte er een gewoonte van om elke maandag het land in te trekken, zonder hoed, om zich persoonlijk op de hoogte te stellen van zaken waarvoor hij als minister van binnenlandse zaken en landbouw verantwoordelijk was. Hij kreeg de bijnaam 'reisminister' en kwam in alle regionale bladen met een foto waaronder vaak een bewonderende tekst kwam. Kan was een sportief figuur, hij kon geen zwembad openen zonder zelf een duik te nemen. De vader van cabaretier Wim Kan ging als een bohemien in de bestuurlijke wereld rond.³²

Net zoveel aandacht trok Donner, die in het parlement de bijnamen 'baby' en 'kind van staat' kreeg vanwege de jonge leeftijd waarop hij minister werd. Hij was de eerste minister die jonger was dan Wilhelmina. Volgens zijn biograaf Job de Ruiter lag hij in het parlement goed vanwege zijn inzet en ijver en zijn 'verbluffend vermogen om moeilijke zaken te analyseren'.³³ Donner kwam met een ambtenarenwet waardoor voor geschillen tussen ambtenaren en overheid een aparte rechtspraak werd ingevoerd.

Was het toeval dat de twee voormalige topambtenaren samen met De Geer de hoofdrollen vertolkten? In menig opzicht leken Donner en Kan op De Geer. Zo hadden zij de neiging om de oplossing van een probleem in een zakelijke, niet-politieke richting te zoeken. Zij waren mannen van het dossier. Zij beschikten over juridische kennis waardoor zij moeiteloos in staat waren om zelf wetteksten te schrijven, wat normaal weggelegd was voor de ambtelijke top. Alledrie waren zij er trots op dat zij op de fiets naar hun departement reden.³⁴ De Geer mocht graag vertellen dat zij in de ministerraad veel

plezier hadden gehad over een rapport dat waarschuwde voor te lichtzinnige uitgaven door gemeenten en waarin werd gesproken over een ‘wethouderlijke automobiel’. Zij maakten gebruik van een ‘ministerieel rijwiel’.

De zwakste minister van het kabinet was M.A.M. Waszink. Het is de vraag of De Geer hem had gevraagd als het niet zo moeilijk was geweest om voor zijn kabinet een katholiek te krijgen die bereid was om de toorn van Nolens te weerstaan. Het probleem van Waszink was dat hij weinig verstand had van onderwijs en niet bereid bleek om iets aan die handicap te doen. In die jaren na de pacificatie was Onderwijs nog steeds een politiek tere portefeuille. De gelijkstelling binnen het onderwijs had de kosten opgestuwd, waardoor bezuinigingen noodzakelijk waren. Een van de daartoe dienende maatregelen – van Colijn – was het opschorten van de leerplicht voor het zevende leerjaar op de lagere school in 1924. Nu het financieel wat beter ging wilde de Tweede Kamer de zevenjarige leerverplichting weer instellen. Maar Waszink was niet snel tot daden te brengen. Op vragen daarover stelde De Geer in de Tweede Kamer dat hij zijn minister van onderwijs had geadviseerd ‘om stoom te zetten achter zijn memorie van antwoord’.³⁵ Oud vond dit een opmerkelijke uitspraak, omdat die binnen de muren van het kabinetsberaad thuis hoorde. Het werd nog erger toen de nieuwe SDAP-leider, Albarda, De Geer aansprak over de vertragingen op onderwijs, omdat volgens hem de minister van financiën daarvoor verantwoordelijk was. Daarop ontstond een discussie in de Tweede Kamer die geheel over het hoofd van Waszink heenging. “Het is of zijn oordeel niet wordt geteld”, schrijft Oud.³⁶

In zijn dagboek meldde De Geer in 1928 dat het ‘moeilijk’ ging met Waszink. De katholieke minister overwoog op te stappen, vooral omdat de reacties op zijn begroting ‘zeer ongunstig’ waren. Van partijgenoot Nolens kreeg hij de wind van voren. Waszink verweet Ruijs later dat hij hem in de ‘grootte politiek’ had betrokken, maar vervolgens niets deed om hem te beschermen. Waszink werd ‘gepromoveerd tot verrader der Katholieke Staatspartij die van den beginne af door de R.K. Tweede-Kamerclub zoo hard en zo onaangenaam mogelijk moest worden tegengewerkt. Wat hebt gij, de auctor intellectuelis van mijn ministerschap, daartegen gedaan?’³⁷ Hij zat de rit als minister wonder boven wonder uit. Waszink werd niet lang daarna burgemeester van Roermond.

Minister van sociale zaken was Slotemaker de Bruïne, een ijdele man met een lange baard, voormalig predikant en net als De Geer CHU’er. Aan het eind van de periode moest De Geer constateren dat de doelstelling ‘unificatie van de sociale verzekering’, om enige eenheid te scheppen in de door de tijd gegroeide lappendeken van sociale voorzieningen, niet was gehaald. Net als De Geer was hij bij bepaalde mensen niet populair, juist in zijn eigen partij. Toen Slotemaker in 1935 het departement van sociale zaken verliet en overstapte naar Onderwijs, noemden ambtenaren hem Slotemaker de B.: de ruïne had hij bij Sociale Zaken achtergelaten. Tijdens de formatie in 1926 trokken Slotemaker en De Geer nauw met elkaar op en vonden zij beiden dat het kabinet-Colijn niet kon terugkeren. Maar in het kabinet bemoeide De Geer zich weinig met Slotemaker.

Het is de vraag of Slotemaker bij zijn departement een ruïne achterliet, zoals de mythe wil. Zijn grootste prestatie was het invoeren van de ziektewet. Deze wet van Talma was in 1913 door de Tweede Kamer goedgekeurd, maar van invoering was het niet gekomen.³⁸ Ook ministers die na Talma kwamen, zoals Aalberse en Koolen, slaagden daar

niet in. Aanvankelijk werd het wetsvoorstel – dat door Slotemaker flink was uitgebreid, zo zouden ook zwangere vrouwen onder die wet vallen – door de Hoge Raad van de Arbeid bekritiseerd omdat de uitvoering te verbrokkeld was geregeld. Nadat Slotemaker aanpassingen had aangebracht haalde de wet in de Kamer een ruime meerderheid (64 tegen 16), mede dankzij de linkse partijen. Uiterekend zijn partijgenoten Bakker, De Visser en Snoeck Henkemans hadden ‘bepaald geen zachtzinnige kritiek’ op de minister, onder meer vanwege het verplichtende karakter van de wet. Volgens Slotemakers biograaf Groenewold sprak hieruit een ‘onverholten degout’ (afkeer) van de minister in eigen politieke kring.

Slotemaker loodste ook een vernieuwde ongevallenwet door de Kamer.³⁹ Tot dan toe vielen beroepsziekten – arbeidsongeschiktheid die niet het gevolg was van een ongeval maar van langdurig slechte arbeidsomstandigheden – niet onder die wet. Dat wilde Slotemaker veranderen. Hij kreeg daarvoor ruime steun. In de Tweede Kamer werd ze zonder hoofdelijke stemming aangenomen en in de Eerste Kamer waren er zes tegenstemmen.

‘U is wel buitengemeen ingenomen met uzelf’

Zoals eerder gezegd liep CHU-senator De Vos van Steenwijk in 1926 demonstratief weg tijdens het debat over de regeringsverklaring in de Eerste Kamer. De Vos van Steenwijk was een van de trouwste vrienden van Colijn. Het incident vormde een voorbode van het type van oppositievoeren dat van het kamp-Colijn zou komen tijdens de jaren van het kabinet-De Geer. Colijn werd lid van de Senaat. Hij had de pech dat hij zich inhoudelijk heel goed kon verenigen met de financiële politiek van zijn opvolger.⁴⁰

Dat maakte oppositie voeren niet eenvoudig, ook niet voor De Vos van Steenwijk. Tijdens een van de eerste optredens van De Geer in de Eerste Kamer stelde hij daarom kritische vragen over het taalgebruik van de minister. Vooral het woord ‘versoering’ dat in de stukken verschillende keren voorkwam, was hem in het verkeerde keelgat geschoten. “Eerlang zal men er – het ligt volkomen in de lijn van ‘versoering’ – van ‘verweeldering’ spreken. Wat een Nederlandsch! Verschrikkelijk. Een soort koeterwaals, Bargoens, die-ventaal. Amsterdam zal daar wel spoedig Groot Moekem heten.”⁴¹

De tijd dat De Geer onder de indruk was van blazende partijgenoten lag achter hem. Hij reageerde uitgebreid en vooral ironisch. “Evenzeer als men spreekt over: veraangenaming des levens, verwarming van een kamer, verarming van een volk, verrijking van de taal, allemaal afgeleid van adjectieven, dat men mag spreken van ‘versoering’ van een staatsdienst. Het schijnt mij etymologisch een juist gevormd woord. Ik zou de heer De Vos van Steenwijk willen aanraden: laat de ‘verkillende’ adem van uw kritiek niet gaan tegen een woord, dat een ‘verduidelijking’ kan geven van de bedoeling en tot ‘verrijking’ kan strekken van de taal.”⁴² Direct stond De Vos van Steenwijk geïrriteerd op om te interrumperen. “U is wel buitengemeen ingenomen met uzelf.”

Op dat niveau zat ook een reactie van senator B.C. de Savornin Lohman naar aanleiding van het kabinetsvoorstel om de Volksraad in Indië een Indische meerderheid te geven. De Tweede Kamer keurde dit zonder veel rompslomp goed. In de Eerste Kamer

gaf dit Colijn de gelegenheid om zijn kijk op Indië te geven, echter zonder dat De Geer daarbij aanwezig was. Hij had de verdediging van het voorstel in goede handen geacht van minister Koningsberger. Tot zijn verbazing las De Geer een dag later in *Het Vaderland* een bijtend stuk van de hand van senator B.C. de Savornin Lohman, vriend van Colijn, waarin deze klaagde over de afwezigheid van de minister-president bij het debat.

De Geer schreef daarop een brief naar zijn partijgenoot waarin hij erop wees dat hij op datzelfde moment in de Tweede Kamer een vergadering moest bijwonen.⁴³ “Ik ben soms meer dood dan levend van moeheid, maar op twee plaatsen tegelijk kan ik niet zijn.” Was dat een kwestie van zelfbeklag, zoals is gesuggereerd door Van Osch?⁴⁴ Had De Geer niet het recht om Lohman op zijn ten onrechte gemaakte verwijt aan te spreken? Bovendien deed De Geer dat in een persoonlijke brief en niet in het openbaar. Een reactie van Lohman op de brief van De Geer is niet teruggevonden.

Bij de beantwoording door de regering was De Geer wel in de Eerste Kamer aanwezig. Colijn had de regering bekritiseerd in de lijn zoals hij dat ook had gedaan in zijn brochure *Koloniale vraagstukken van heden en morgen*. Colijn vond het onverstandig om voor heel Indië een centrale vertegenwoordiging in te stellen in de vorm van een volksraad. Volgens Colijn had de regering moeten aansturen op een decentralisatie, met raden op elk van de eilanden. Deze zienswijze van Colijn kon niet rekenen op veel bijval. Met name de koloniale specialisten zagen er niets in.

Dat De Geer halverwege de behandeling bij minister Koningsberger aan de regerings-tafel aanschoof was ongebruikelijk.⁴⁵ Kennelijk wilde hij Colijn niet veel ruimte geven. De Geer gaf toe dat de regering best naar de regionale ontwikkeling van de volksraad wilde kijken. En expliciet in de richting van zijn tegenstrever vroeg De Geer zich af waarom Colijn, als hij al zo lang een fundamenteel andere richting in de staatkundige ontwikkeling van Indië voorstond, hij daar nooit blijk van had gegeven in die jaren dat hij lid van de regering was. Hij liet het na om zijn voorstellen bij de formatie van zijn eigen kabinet in 1925 te regelen. Dat was een uitgelezen kans daarvoor geweest. Colijn had geen zin om op dat argument van De Geer te reageren.

Toen het ‘intermezzokabinet’ eenmaal goed op streek was, kreeg het steun uit onverwachte hoek. Bij de behandeling van de begroting van 1928 in de Eerste Kamer trof De Geer zijn rivaal De Vos van Steenwijk in een positieve stemming aan.⁴⁶ Het kabinet zat volgens hem stevig in het zadel. “Geen verstandig man heeft het op zijn leven gemunt.” Voor het financiële beleid had hij lof. “Diens beleid kenmerkt zich door bedachtzaamheid, terwijl er vastheid van lijn in is te onderkennen. Zijne Excellentie is er op uit zowel de belangen van de schatkist als van de veel te zwaar gedrukte belastingschuldigen te behartigen.” En dat De Geer veel moties naast zich neerlegde, kon De Vos volkomen billijken. “Het door verdeeldheid onmachtig parlement, de beide kamers, vormen niet meer dan een Staten-Generaal in buitengewone dienst”. Opmerkelijk was het slot waarin De Vos zei dat dit geen gewone toestand was, “maar noch is het zijne (De Geer) schuld, noch die van het kabinet.” Dit stond haaks op het negatieve commentaar dat de senator in brieven aan vrienden had geleverd op De Geer bij de val van het kabinet-Colijn.

Geen ingreep persvrijheid

In februari 1929 ontstond in de Tweede Kamer enige commotie naar aanleiding van een stuk in het *Utrechts Dagblad*.⁴⁷ Daarin citeerde de krant uit een in 1920 tussen Frankrijk en België gesloten geheim militair akkoord. De krant had ook de notulen van een bijeenkomst van Belgische en Franse militairen in 1927 in zijn bezit. Volgens die besprekingen zou het soms nodig zijn om troepen over Nederlands grondgebied in Limburg te sturen. Daarover zou ook weer een overeenkomst tussen België en Engeland zijn gesloten.

Op het moment van publicatie was het Belgisch Traktaat net afgewezen en waren de spanningen tussen de landen toegenomen. Vandaar dat het artikel in het *Utrechts Dagblad* de nodige verontwaardiging wekte.

Enige tijd later legde De Geer in de Kamer een verklaring af. De regering had dezelfde tekst al eerder in bezit gekregen en meteen op echtheid laten onderzoeken. Het bleek om een vals document te gaan. Ook onderhield de regering intensief contact met de betrokken landen. Deze ontkenden dat zij een dergelijk verdrag hadden gesloten. Er was volgens De Geer niets aan de hand.

Het *Algemeen Handelsblad* had het stuk ook gekregen, maar weigerde dit te publiceren. De Geer wist dat het *Utrechts Dagblad* het wel zou afdrukken, maar wilde dit niet verhinderen via een rechterlijke uitspraak. De regering stelde de andere landen van tevoren van de publicatie op de hoogte. De Geer meende dat van dat artikel niet een zodanig gevaar uitging dat dit een ingrijpen in de persvrijheid rechtvaardigde.

Minister van buitenlandse zaken Beelaerts van Blokland was toen die kwestie speelde in Londen en kon niet tijdig terug zijn. Vandaar dat De Geer de zaak met de Kamer afhandelde. Hij werd bijgestaan door Michiels van Verduynen, toen topambtenaar en tijdens de Tweede Wereldoorlog gezant in Londen. Bij de Parlementaire Enquêtecommissie naar het regeringsbeleid tijdens de oorlog zei hij dat De Geer de zaak ‘op de meest schrandere wijze’ had afgehandeld.⁴⁸ “Dat De Geer niet die aanleg zou hebben gehad op het gebied van internationale problemen, moet ik tegenspreken; hij had die aanleg.”

‘Beredderaar van een onbeheerde nalatenschap’

Het kabinet-De Geer mocht dan geen directe bindingen hebben met de fracties in de Tweede Kamer, dat maakte de positie van de partijen er niet sterker op. Kamerlid en historicus Oud meent zelfs dat de positie van het parlement door het extraparlamentaire kabinet danig was verzwakt.⁴⁹ Als voorbeeld gebruikt Oud de behandeling van twee moties die katholieke Kamerleden indienden bij de algemene beschouwingen in 1926 en door de Kamer werden aangenomen met steun van de linkse partijen. De motie-Bulten verlangde een verhoging van het salaris van onderwijzers en de motie-Suring vroeg om de invoering van de zevenjarige leerplicht. Van beide moties zei De Geer dat hij ze niet kon uitvoeren, omdat hij eenvoudigweg het geld niet had.

SDAP-leider Albarda was hierover ontstemd. Volgens hem diende een regering een aangenomen motie uit te voeren of op te stappen. De Geer was dat niet met hem eens.

Zelfs een parlementair kabinet hoefde dat volgens hem niet. De regering heeft haar eigen verantwoordelijkheid en kan zich iets niet laten dicteren. Moties hebben volgens De Geer in staatsrechtelijke zin geen andere strekking dan die van adviezen. De Geer haalde hierbij Groen van Prinsterer aan die stelde dat een motie moet voorkomen dat elk Kamerlid over hetzelfde onderwerp het woord voert.

Daarmee zette De Geer de toon voor de rest van zijn regeerperiode. Als door het kabinet afgeraden moties een meerderheid haalden, dan was dat veelal door een gelegenheidssamenwerking tussen de linkse partijen en de katholieken. De Geer wist als geen ander dat Nolens en zijn partij niets voelden voor een structurele samenwerking met liberalen, vrijzinnig-democraten en sociaal-democraten. De kans dat het naast zich neerleggen van Kameruitspraken zou uitlopen op een motie van wantrouwen of afkeuring, was daardoor gering. Het zorgde ervoor dat de Kamer een onmachtige indruk maakte, dat zij gebukt ging onder de zweep van De Geer.

De *Haagsche Post* schreef in september 1927, toen De Geer wederom weigerde om enkele moties uit te voeren, dat de minister-president niet vrij was van ‘dictatoriale smetten’.⁵⁰ Maar de schrijver voegde daaraan toe dat hij dit toejuichte en dat hij aannam dat de meerderheid van de Nederlanders dit met hem eens was.

Gedurende de regeerperiode groeide De Geer in zijn rol als premier. In november 1928 schreef het katholieke Kamerlid Van Vuuren in de rubriek *Haagse Brieven* in *De Tijd* over hem: “Het geheim van dit alles is dat hij een groot geloof in zichzelf heeft en een daarmee evenredig zelfvertrouwen. Hij leeft in en door de overtuiging, dat de dingen zijn zoals hij ze ziet.”⁵¹

De ARP en CHU grepen het laatste begrotingsdebat van het kabinet, in 1928, aan om over de regeerstijl te klagen.⁵² Heemskerk vond dat het eigenlijk geen kabinet was maar eerder een verzameling ministers, waarbij De Geer een ‘overwegende’ positie innam. De Geer was het uiteraard niet met hem eens. Dit kabinet was homogeen in de beperkte taak die het zich had gesteld. Tussen de ministers was het overleg hetzelfde als bij parlementaire kabinetten.

Veel venijniger beet De Geer van zich af in de richting van zijn oude ‘hero’ De Visser. Journalisten vonden het achteraf een pijnlijk tafereel, juist omdat De Visser had aangekondigd dat dit zijn laatste grote optreden was. C.K. Elout van het *Handelsblad* vond het een ‘ware bastonnade van harde argumenten’ die bijna een uur lang op De Visser ‘neerkletterde’.⁵³ De schrijver haalde opgelucht adem toen De Geer een einde maakte aan de herhaalde ‘castigatie van zijn grijze leider’.

De Visser vond dat onder het ministerie-De Geer veel onderwerpen waren geschorst, ingetrokken of verworpen en dat er nog veel waren blijven liggen, zoals zondagsrust, echtscheiding en lijkverbranding.⁵⁴ De Visser waagde ook kritische noten te kraken over de fusie van Marine en Oorlog. Over dat laatste zei De Geer dat dit al onder een vorig ministerie was voorgesteld, waaronder De Visser zijn naam had gezet. “Zodat hij thans dus eigenlijk zou moeten zeggen: Het is jammer dat er nu eens iets is aangenomen dat ik vroeger medeondertekend heb.”⁵⁵ De sarcastische opmerkingen van De Geer wekten de lachlust op van de andere Kamerleden. De Geer kwam op zijn beurt met een lijst van onderwerpen die de kabinetten waarin De Visser minister was (Ruijs I en II) om een of andere reden niet hadden kunnen afmaken.

Het was overigens niet de eerste keer dat De Geer zijn vroegere voorbeeld publiekelijk zo hard aanpakte. Hij deed het bij de algemene beschouwingen van een jaar daarvoor toen De Visser voor de herziening van de Zondagswet pleitte.⁵⁶ “Had dat dan maar gedaan in de zeven jaren waarin u aan het bewind was”, antwoordde De Geer. Ook verweet hij De Visser dat hij zijn stukken niet goed kende.⁵⁷

De vraag is waarom De Geer zijn zelfbeheersing verloor en zo tactloos reageerde op de oude CHU-fractievoorzitter. Vermoedelijk is er een verband met de partijvergadering in 1918 toen De Visser, samen met anderen, grote druk uitoefende op De Geer om vooral geen minister van onderwijs te worden. De Geer droop toen in de pauze als een geslagen hond af. Wilde De Geer, tien jaar later, laten zien dat hij wel degelijk het ministerambt aankon? Elout schreef in 1928 dat de harde aanpak van De Geer hem deed denken aan het afscheid in 1871 tussen ‘den ouden Thorbecke en den jongen Van Houten die zijn leider toen ook zo hard bejegende. En De Geer had niet het excuus dat destijds Van Houten kon doen gelden: dat het ging om beginselen.’⁵⁸

Als premier maakte De Geer dezelfde fout als toen hij minister van financiën was in de jaren 1921/1923. Hij beschikte niet over het talent om werk te delegeren aan ambtenaren. Tijdens het eerste premierschap ontstond de bekendste anekdote die over De Geer bestaat. Hij werkte door tot diep in de nacht en stuurde iedereen, ook de portier, naar huis. Hij sloot zelf het departement aan de Kneuterdijk af en wierp de sleutel door de brievenbus naar binnen.

Van Vuuren schreef hierover in zijn Haagsche Brieven: “Hij heeft maar een gebrek: hij wil alles zelf doen. (...) Zijn werk is buiten kijf beter dan het anders zou zijn geweest, omdat het daardoor steeds iets persoonlijks is. (...) De minister zit erin gewerkt tot in de kleinste kleinigheden, kent van elk artikel en van elke toelichting de voorgeschiedenis en de geboortemoeilikheden. Wat zijn eigenaardigheid tot een gebrek maakt is dat geen sterveling zo’n werken op den duur volhoudt.”⁵⁹ Later kreeg Van Vuuren hierin gelijk. Nadat de Tweede en Eerste Kamer zijn financiële verhoudingswet hadden goedgekeurd, stortte De Geer in. Zijn huisarts, Van Oorthuys, stuurde hem een week op vakantie om bij te komen van de maagpijnen.⁶⁰

Was De Geer een succesvol premier? In die tijd vond bijna iedereen van wel. Zelfs zijn grootste tegenstanders, die van het kamp-Colijn, erkenden dat op het leiding geven van De Geer weinig viel af te dingen. Eind 1926 maakte de katholiek Welter, minister van koloniën in het kabinet-Colijn, in een brief aan Nolens de balans op van dat jaar.⁶¹ Hij constateerde dat het politiek veel rustiger was geworden dan in de jaren daarvoor. En heel voorzichtig suggereerde hij: “De Geer weet zijn sloopje blijkbaar heel handig te laveren.”

In zijn Haagsche Brieven schreef Van Vuuren dat in 1928 iedereen bij de algemene beschouwingen lovend was over het optreden van De Geer.⁶² “Of men wilde of niet, men kon zich evenmin onttrekken aan de erkenning van de waarheid, dat hij (De Geer), hij moge dan een intermezzominister zijn, een krachtige en sterke figuur is, een bewindsman bij uitnemendheid. En nu moge hem zeker het geluk hebben gediend – zonder geluk vaart niemand wel – voor zoverre dit het geval was, heeft hij bij uitstek de kunst verstaan dit geluk aan hem te onderwerpen en te leiden naar zijn doel.”

Van Vuuren beseftte dat De Geer ‘geen perspectieven behoefde te openen voor de toekomst’ en dat dit zijn rol vergemakkelijkte. Maar het neerzetten van grootse vergezichten, dat was zijn taak niet. Volgens de katholieke moest De Geer ‘de wagen van Staat uit het moeras trekken’. Niets meer en niets minder. “Hij was de beredder naar van een onbeheerde nalatenschap.”

Lovende teksten over een protestantse premier waren in een katholieke krant niet gebruikelijk. Het is de vraag of Nolens gelukkig was met de Haagsche Brieven van Van Vuuren, een gezaghebbend financieel specialist voor de RKSP, en voor zijn Kamerlidmaatschap parlementair journalist van *De Tijd*. Zijn Haagsche Brieven waren altijd het hoofdartikel van de krant.

De Geer kon net als in eerdere jaren vaak rekenen op een positieve behandeling door de linkse kranten, zoals het *Algemeen Handelsblad*, *Het Vaderland*, *De Telegraaf* en zelfs bij *Het Volk*. De meeste kritiek op De Geer kwam, zoals altijd, van *De Standaard*.

Was kabinet-De Geer een intermezzokabinet?

Op het eerste gezicht kan een kabinet dat drie jaar aanblijft tot de reguliere Kamerverkiezingen geen aanspraak maken op de aanduiding ‘intermezzokabinet’. Maar toen De Geer zijn regering die naam gaf wist hij niet wat de toekomst hem zou bieden. Het land had vier maanden zonder regering gezeten. De zaak was zo uitzichtloos dat men serieus overwoog een regering van ambtenaren te formeren onder leiding van Kan. Economisch ging het beter met het land, maar de kritiek op het functioneren van de parlementaire democratie, die in de jaren dertig verder zou aanzwellen, was toen al duidelijk hoorbaar.

Het streven van De Geer was een wettige regering die aanspreekbaar was op haar daden. Na het eindeloze en machteloze gehakketak moest de rust weerkeren en moest er vooral bestuurd worden. De Tweede Kamer moest weer onderwerpen hebben om over te debatteren. Met de term ‘intermezzo’ wilde De Geer aangeven dat de regering onmiddellijk zou opstappen zodra zich weer een parlementaire meerderheid had gevormd. Die ‘kleine vertoning’ of ‘klein muziekstuk’ (Van Dale) duurde drie jaar en daarmee was het achteraf geen intermezzo meer, maar een volwaardig kabinet, dat in 1929 kon bogen op redelijk wat wetgeving die de eindstreep had gehaald.

De Geer introduceerde zijn kabinet tevens als een extraparlementair kabinet. Voor een groot deel klopte dat. Bij de start hadden alleen De Geer, Slotemaker en Van Karnebeek kort daarvoor een politieke functie gehad. Maar zij lieten zich niet door hun partij iets gezeggen. Over die onafhankelijkheid beschikten ook de andere in het oog vallende ministers Kan en Donner.

Tot slot noemde De Geer zijn kabinet ‘neutraal’. Hij beloofde dat de hete hangijzers langs de gebruikelijke links-rechtsverdeling zouden blijven liggen. Daar hield De Geer zich niet helemaal aan. De vervanging van de partijloze minister Van Roijen door de katholieke oud-minister Lambooy vormde daar een inbreuk op. Maar vooral wezen critici op het ‘doorduwen van de bioscoopwet’. Het was niet voor niets dat niet minister Kan van binnenlandse zaken deze wet in de Eerste Kamer verdedigde, maar premier De Geer.

Bijna aan het eind van de rit erkende De Geer, tijdens de algemene beschouwingen van 1928, dat een bestending van de situatie ongewenst was.⁶³ “Op den duur (kan) slechts onder parlementaire ministeries de volksinvloed op het bestuursbeleid en de rechtsvorming zich in bevredigende en regelmatige wijze doen gelden.” Het parlementaire ministerie was volgens hem het ‘tere mechanisme dat enerzijds het regeringsgezag laat plaatsen waar het behoort en anderzijds den volksinvloed tot zijn volle recht doet komen’.

Dat het Nederlandse systeem na die traumatische vier maanden van onmacht in 1925/1926, drie jaar de tijd en rust kreeg om de verhoudingen tussen partijen enigszins te laten herstellen, is een van de grootste verdiensten geweest van het ‘intermezzokabinet’. Daarbij komen de vele wetten die deze regering door de Tweede Kamer wist te loodsen, waardoor het land weer het gevoel had dat het werd bestuurd.

Hoe paste, tot slot, het kabinet-De Geer in het beeld dat Lijphart van de politiek in het verzuilde Nederland ooit schetste? Volgens Lijphart was de verklaring voor het relatief stabiele politieke systeem van Nederland de wijze waarop de politieke leiders van de zuilen ondanks hun verschillende inzichten, met elkaar trachtten samen te werken. De Geer paste als premier als geen ander de spelregels toe in zijn kabinet die Lijphart naderhand zou destilleren. Daar zou in de rest van zijn politieke carrière weinig verandering in komen. Ondanks zijn moeizame omgang met de medemens had hij goede zakelijke contacten met politici van andere partijen. Zoals gezegd had hij warme collegiale banden met Kan en Donner, maar kon hij vooral met Ruijs op politiek gebied vruchtbaar samenwerken. Daarnaast formeerde hij zijn kabinet onder strikte geheimhouding. Die geheimhouding van de onderhandelingen hadden de leiders nodig om hun geloofwaardigheid bij hun achterban te kunnen handhaven. De Geer voerde dat wel erg ver door.

De Geer zag politiek niet in de eerste plaats als een machtsspel, maar als het niet anders kon wel in de tweede plaats. Hij wilde wel resultaten boeken. De methode die hij gebruikte was het depolitiseren van politieke problemen. Kwesties ontdeed hij van hun principiële haken en ogen. Hij werd daarbij geholpen door zijn verdraagzame en pragmatische karakter. Hij gunde katholieken en sociaal-democraten hun eigen ruimte. Daarvan getuigde zijn standpunt dat katholieken hun processies zouden mogen houden en zijn langdurig streven de SDAP regeringsverantwoordelijkheid te geven.